

Олександр Кониський

СЕМЕН ЖУК и ЁГО РОДИЧІ.

Хроніка.

Написав в 1873 році

О. Яковенко.

© Канадський Інститут Українських Студій
Електронна бібліотека української літератури

Олександр Кониський. *Семен Жук і його родичі*. Хроніка. 1873.

Набір: Леся Хмілярчук

Електронне форматування: Максим Гарнавський

Текст звірено з виданням у журналі *Правда* за 1875 р.

Примірник твору з якого переписано цей текст, тобто річник Львівської *Правди* за 1875 рік, знаходиться у Львівській Науковій Бібліотеці ім. В. Стефаника.

Ласкаво дякуємо директору бібліотеки, Ларисі Іванівній Куршельницькій, за дозвіл на репродукцію цього тексту і за надання можливості доступу до нього.

СЕМЕН ЖУК и ЁГО РОДИЧІ.

Хроніка.

Написав в 1873 році

О. Яковенко.

ЧАСТЬ ПЕРША.

I.

Одного весняного дня 186 . року, так як о півдні, на східцях університетского рундука, у городі Н. сидів, вельми замислившись, молодий парубок. Уставивши лікті у коліна й підперши щоки долонями, дивився він, через університетский майдан, на далекий край неба. Зглянувши на ёго чоло, на бистрий вираз ёго палкого погляду чорних великих очей, можна було догадатись, що в голові ёго засів цілий рій думок; що думки ті не аби-які, не щоденні, що вони витають десь далеко-далеко.

То був Семен Жук. Він скінчив університет, узяв диплом на кандидата-юриста и, зібравшись іхать до дому в Черніговщину, завернув попрощатись з тим храмом, в котрім освітився наукою. Обійшовши ті аудиторії, де слухав лекції, він сів на рундуці и дожидав свого товариша Антона Джура, скінчившого тієї-ж пори університет з дипломом лікаря. Джуру треба було ще завернуть чогось до професора Бокогрія. Дожидаючи Джура, Жук замисливсь про свою будучину; про путь, котрий треба було вибирать у житті, и про те, як простувать на тім пути...

Аж ось скрипнули важкі дубові двері: Жук обернувся, з університета вийшов Джур.

„Що," спитав ёго Жук, „зовсім?"

— „Зовсім," одповів Джур.

„Поїдеш?"

— „Поїду."

„Коли ж?"

— „Днів через десять."

„Овва!... довго ждять!... я думав сёгодні."

— „Не можна... чого не робив — Бокогрій твердить одно: щоб я друмековав у ёго, тай годі."

„Гм!.. ну, та дарма... поки що я зьїзджу до дядини, а через десять днів вернусь за тобою... Ходім!"

З сим словом Жук зняв шапку, низенько поклонився університетові и сказав: „прощай! спаси-Біг тобі!..."

Студенти пішли через майдан. Джур був веселий и висвистував мазурку, а Жук йшов повагом, хмурий.

— „Чого ти, Семене! такий хмурий?" спитав Джур. „Спустив ніс на квінту, наче бурсак перед ректором, або наш брат, зрізавшись на екзаміні... Ти-ж узяв кандитата... чого тобі ще?! тепер вольний козак на усі чотири боки..."

„Еге!... вольний козак!..." одмовив якомсь нехотя Жук... „вольний... тим то я замислився, що вольний!... вольний, та не знаю, що діяти..."

— „Се-б то як?"

„Так! ти тільки подумай: що перед нами... ціле море життя... а як його переплисти?”

— „Предки наші плавали на чайках, а в наш час плавають на пароходах...” шуткував Джур.

„Ні!... ти не шуткуй, а слухай справді... Ну, скінчили ми університет: ти лікар, я кандидат прав, що-ж далше? Двері університета за нами зачинились; а відчинились інші двері — двері життя... Хоч чи не хоч, а треба переступить поріг, треба ввійти у ті двері... Що-ж ми там робити мєм? куди приставить нас, до якої роботи приверне хозяїн того широкого поля, котре зветься — ж и т є м?... Ти лікар! твоя стежка протоптана: поїдеш за кордон, вернешся, візьмеш катедру и почнеш: учишь, та лічишь, „жить, та поживать, та грошей наживать...” Одно слово: твоя стежка видна; не видно на їй ні груди, ні гололедиці; рівно як на столі...”

— „А хйба на тій дорозі, котра веде у Жуківку, єсть и тепер, на весні, и грудa и гололедиця?” перебив шутками Джур...

„Цить бо! я веду річ не шуткуючи... До Жуківки ми доїдемо з тобою гарно, по рівному; та в Жуківці треба шукать, треба вибирать стежку...”

— „И вибирай до схочу, залюбки...”

„Легко сказать: „вибирай!” Стежок багацько — та на яку йти, не знаєшь! Глянеш на одну — багно; глянеш на другу — ожеледь и хвища; на третій — скрізь копці, тільки те и роби, йдучи по їй, що дивись: як би не споткнуться, та не зломать вяз...”

— „Чудний ти чоловік, Семене! на тебе найшли смутні думки, ти й философуєшь невідь що. Мені гірш ніж тобі! у мене вже скибка одрізана! лікар, тай годі! дорога загорожена. Учи, як ти мовляв, да лічи, та з сієї колії вже и не виходь: бо ся колія — твій хліб насущний... От-що! Чи так же у тебе?... Ти куди кинь, так клин: чи у судовики, чи в адвокати, чи в учителі, хоч и в профессори — добивайся... Та тільки на що се все тобі! у тебе — хвалить Бога, худібчина не аби-яка; ти чоловік з великими достатками... „лежи на печі, та їж колачі.”

Жук косо глянув на Джура, всміхнувся и сказав: „не про се річ... я мислю не про байбацтво, а про ту стежку, на котрій моя праця принесла-б найбільшу сумму громадської користи...”

— „От воно що!.. громадської користи” — переговорив єго Джур, притискаючи останні слова. — „Паничу забажалось праці”...

„Я з роду не був паничем!” сердито сказав Жук. „Та тепер и не час сидіть згорнувши руки...”

— „Годі, годі”, перебив єго Джур, „не сердься... йди в учителі.”

„Пішов би, так хисту нема.”

— „Ну в судовики, тепер зяводяться нові суди, треба нових людей; на юристів тепер велика потреба.”

„Ні, брате! шкода! хоч я и юрист, а з роду, з віку не піду у судовики, мене аж мороз по шкірі дере, як нагадаю: як то страшно бути суддею! Розібе голодний чоловік шибку, та вкраде бохонець: суди єго: у тюрму, або в арештантські роти!”

— „А по твоєму ж як? погладить злодія по голові, чи що?”

„Не треба гладить по голові, не треба й кожі здирать...”

— „Значить: не треба карать ні за яку провину?” перебив Джур.

„А ти думаєшь, що треба?... а ще лікар „друг людей,” гуманіст!... Хйба кара доводить до пуття? Хйба сама кара не таке-ж зле — лихо, як и провинa? Ріжниця між карою й

провиною тільки та, що зле-лихо-кару заподіває ціла громада, государство, а провини робляться людьми поодинокими: кара, як зле-лихо, справедлива тільки на стільки, на скільки в їй єсть потреба. От — и усе! Провинники люде недужі, хворі, їх треба гоїть, а не карать"... Жук трохи спочив, з очей ёго летіли іскри того божого жару, котрий горить у чесних, просвічених молодих людей. Далі він знов заговорив: „От — ти лікар: суди-ж сам, чи не чудно-б було, коли-б недужу слабу людину — ти став гоїти голодом?... Нападе на чоловіка пропасниця, и ти, яко лікар, даси ёму хини; нехай же та сама пропасниця приневолить чоловіка до такого непокірного ёго волі бажаня, що він мусить украсти бохонець — и ти, ставши суддею, замісто хини, пропишеш недужому тюрму з вонючим повітрем, з голоднечею... Виходить так: за те, що на чоловіка напала пропасниця — ёму присудять ще сухоти... Скажеш, не правда се?"

— „Ти сёгодні философуюєш и вдарився в софизми... Поодинокі злучаї, похожі на той, який ти зараз привів, бувають, але ти бери не поодинокі злучаї, а возьми и провини и провинників загалом, тогді..."

„Теж святе буде," перебив Жук махнувши по вітру рукою. „Ні! ні! не піду я в судді. Нехай буде й по твоёму: нехай судді будуть и потрібні, на те щоб творячи справедливий суд, розвивати у народі правову сферу; але ся наука не по душі мені..."

— „Так в адвокати йди," говорив ніби дразнячись Джур.

Жук сплюнув чогось на бік, трохи помовчав и заговорив наче-б сам до себе: „Здається краще усёго зроблю, як стану хазяйнувати. Погано тільки, що я в хозяйстві — наче Хома в дворянстві... ні теорії, ні практики ні аза не тямлю; але-ж не святі горшки ліплять!..."

— „Так!... а мені здається," сказав Джур, „що хозяїнуючи, ти підеш на ту стежку, по якій найменше добудеш користи для громади." Останнє слово Джур вимовив з таким притиском, наче хотів чимсь докорити Жуку. А Жук не звернув уваги на той потайний докір и сказав:

„От же й ні! слухай: нехай буде, що я суддя: привели до мене злодія, що з голоду вкрав мірку борошна; осудив я ёго на півроку в тюрму, тай кажу: дивіться люде! не крадіть, бо й вам те буде. — Отсе раз. А ось друге: я хозяїную; помаленьку вводжу в практику теорію науки; знаю: коли, як и чим треба підгноїти яку землю; коли виорать; яку пашню після якої лучше посіять; жну не руками, а машиною; молочу не ціпом, а машиною; из такої ж ниви, з якої сусіда мій темний Ничипор збирає дві-три копи, я зберу десять, або и двадцять... Ничипор дивиться; потайно завидує, а в слух глузує з мене, скаже, що „богатому чорт дітей колише", а далі — стане потрохи придивляться на моє хозяїнованє, тай собі так..."

— „Який ти швидкий!" перебив Джур. „Справді ти мені нагадуєш про Манилова... Твій Ничипор надивиться на твої машини, тай у себе позаводить."

„Сам не позаводить; бо у ёго в кишені злидні... Але коли більша частина Ничипорів стануть оброблять землю по моёму, орати муть її плугами, а не ковиряти муть, як тепер, ралами, тогді у їх буде родить не сам-треть, а сам-двадцять... а там, коли не вони, так діти їх заведуть гуртові машини... Ну, тепер кажи: де більш користи?"

— „Коли б твоїми устами та мід пить, воно б добре було; так лихо наше, що селяне наші уміють гуртом тільки шинки заводить та горілку пить... Жди, покіль тога освіта просвітить засліплені панскою и жидівскою експлоатацією очи... Улита іде, та коли то вона приїде!"

„Колись приїде, коли почала їхати; аби їхала, аби не сиділа на однім місці... Швидкої роботи не хвалять. Та треба звернуть и на те увагу, що народ наш знаходиться у такій темноті, у такому убожестві духовному и матеріальному, що й гріх и сором винуватити ёго за те, що він черепашою ходою йде по стежці свого економічного розвою... вже й те добре, що він не стоїть, а йде... А яка велика міцна сила повинна бути у тім народі, котрий уміє йти на перед; дарма, що на кожному ступні ёго ходу зупиняє и жидівска кабала процентами, и панські утиски землею й лісами и тисяча инчого. Найголовніша ж притичина, котра зупиняє економічну ходу сільського люду — та, що по селам у нас нема громадского кредиту, по усім селам один банкир — жид, а жид — тепер у нас усюди велика сила.

— „Сю силу и я знаю,” сказав сміючись Джур, „бо платив їй по 4⁰/₁₀ місячно.”

„Бач! бач!... а що!” скрикнув Жук, наче зрадівши; „ну слухай же дальше: котре літо у нас у Черніговщині плохі урожаї — трохи що не голод; хвороба на скотину; заробитків нема; винокурні и сахарні заводи у панів запустили; пани збідніли; а налоги ростуть и ростуть... Мужик платить... а з чого він платить? Прийде збірщик: „давай подушне!” а подушного нічим заплатити и продати нічого; клуня и комора пусті!... А все таки: „давай подушне, а то оцінують и ту останню телицю, котрої взять и чума посоромилась.” От и несе мужик жінчину плахту до жида у застанову; позичає у Ицька два карбованці, оддає їх збірщикові, а жидові через зиму заплатити втрое... От-то де крпацтво наших селян; жид закрестив и панів... Заведи ти на селі хоч невеличку позичкову касу и ти усе село визволиш з жидівскої кабали... Хиба тут не буде громадскої користи?” спитав Жук, дивлячись на Джура таким поглядом, наче перед ним стояв той самий жид — банкир, що закрестив селян.

— „Поможи тобі Боже!” одповів Джур. „Тільки навряд чи послухає твоєї проповіді мужик, хоч ти й надінеш народне убране — и підеш за плугом...”

„Цить, цить, цить!” заторохтів Жук. „Не носити му я народнёго убраня, заигрувать з мужиком не буду; за плугом не ходити му, бо й не вмю; проповіді ні якої не держати му, бо добре знаю, що народові вже й попівска проповідь остила... Я буду тільки працювать, учить ділом и давать пораду тільки тогді, як у мене питати муть.”

— „Добре, добре...” говорив Джур. „А жида де дінеш? Покіль він шинкувати ме у селі — уся користь, яку придбають селяне з твого проводу, йти ме до жида в кишеню за горілку.”

„Не вся, а певно якась частка її ити ме; бо без горілки не можна, и ми пемо...”

— „Пемо, та не упиваємось.”

„И селяне не упивають ся; не вір тому, хто говорить, буцім селане стали більш пити: пють вони и тепер стілько, скілько пили и 20 літ назад; але пропивають тепер більш; бо колись за відро горілки платили пять золотих, а тепер пять карбованців: виходить, що пють в одну міру а пропивають більш ніж в шестеро, та не без того ще, що й жид обсчитає: дасть в набір квартиру, а запише — дві...”

— „Чим же ти запоможеш сему лиху?” допитувався Джур.

„Треба чимсь допомогти, та вже в сім разі „запомога не од нас, а хиба од Бога”...

— „От тобі й на!” зареготався Джур.— „От тобі й „сила”, котра не знає чим побороть жида й горілку.”

„Не регочись, брате!” визвірився Жук. „Буцім ти й не розумієш, що жид — тут п'яте колесо до воза... Хіба без жида не буде й шинку! Гай-гай! ти згадай лучче про те, що половина бюджету в нашій державі складається з горілки.”

— „Еге! та от ти куди стриждеш! Значить: акциз — по боку!”

„А ти думав як? щоб тільки одного жида по боку!.. Хе-хе-хе!...” Жук засміявся тим сміхом, в котрому можна почути не одну тільки веселу іронію, але якесь інше, сумне чутство. Тим часом Джур і Жук прийшли до Жукової квартири.

„Заходь, покуримо”, сказав Жук.

— “Дякую! нема часу; треба швидче йти до дому, передягнусь, та до Бокогрія.”

„Ну йди, та додержи ж слова! Через десять днів поїдемо до мене в хутор... чуєш?”

— „Чую, чую... прощай!”

„На здорове!”

— „Щасливої дороги.”

Товариші розійшлись.

Жук прийшовши до дому, довго міряв ступнями свою кімнату и вдовж и впоперек, покіль не ввійшла дівчина и не покликкала ёго обідати.